

İncelikli şeyler; söze değer¹

Özge Soysal

kim anlatacak

yaşlı adamın öyküsünü?

kantarla tartacak yokluğu?

karişıyla ölçecek yoksunluğu?

kim hesaplayacak

dünyanın toplam kederini?

kelimelerle kuşatacak hiçliği?

Samuel Beckett, *Son Söz*, çev. Suat Kemal Angı

Dünyanın iyiye gitmediği malum, hele ki konumuz insancillaşmaysa. Tırmanan totaliter rejimler, sansürün Freud'un öğrettiği gibi artık pek de türlü kılıklara bürünüp benliğin ardına gizlenme ihtiyacı duymadan iyiden iyiye ayyuka çıkması, küreselleşmeyle gelen neoliberal Pazar ekonomisinin siyasi, toplumsal söylemleri belirlemesinin yanı sıra, bireyleri kaçırmamaları gereken fırsatlar yanılsamasında bu açık pazarın birer aktörü olmaya teşvik etmesi, bunun beraberinde getirdiği acımasız rekabet ortamı, ego savaşlarının tırmandırdığı paranoid düşmanlık söylemleri, ekonomik krizlerle derinleşen toplumsal yarılmalar, yasanın ve kültürün insani yaşamı düzenleyici olma işlevini yitirmesiyle patlayan şiddet ve derinleşen güven kaybı, özellikle klinik görüşmelerde belirgin bir şekilde fark ettiğimiz düşünme ediminin yokluğu, dahası düşünmek için ayrılan zamana ve çabaya tahammül edememek hatta değersizleştirmek bu türden bir gidişatın tespit edebileceğimiz sebeplerinden birkaçı...

Türkiye'nin de bu genel bağlam içinde insanileşme süreçlerinde sınıfta kaldığı ve yasanın, en temel insan haklarının geçersizleşmesinden baskıcı-tekniik söylemin hakimiyetine kadar insanileşme krizinin içinde olduğu tartışmasız bir başka gerçek. Elbette hem küresel olanla benzeşen hem de kendi dinamiklerinden kaynaklanan bazı özgün farklılıklarla. Bu yazının temel derdi hemen her kurumsallaşma zihniyetine sirayet eden bu krizi psikanalizin özneleşme kuramının içinden ele almak. Bunu yaparken de insanileşmenin en temel koşulu olan sözün, namevcudun temsili ve güvencesi olmaktan çıkıp engele ve performansa

¹ Bu yazı 21 Ekim 2018 tarihinde Lacancı Psikanalitik Klinik Eğitimleri Derneği'nin "İnsancillaşma" konulu kolokyumunda sunulmuştur.

dönüştüğü güncel yazgılarını klinik ve gündelik bazı kesitlerin içinden örneklemek. Bununla birlikte yazının yazılırken nasıl biçimlenmeyi seçtiği açısından önemli olan bir diğer hat da bu dönüşümlerin bizzat psikanalitik söylem üzerindeki etkilerini tartışabilmek. Bir bakıma hayatın sanki tüm bu sarsıntılar yokmuşçasına alabildiğine olağanlaştırılarak “tıkırında” aktığı görünen tarafla, depresyon, yalnızlaşma ve kaygının yanında bağımlılıkların, zorbalıkların, etik ihlallerin ve eyleme geçişlerin arttığı diğer olağandışı tarafı arasındaki iç içeliğin ve yarılmamanın psikanalitik pratiğin ve kurumsallaşmasının algılanmasına nasıl etkide bulunduğu sorusunu sorabilmek². Üstelik sadece popülizmin tüketim kültürü içinden yöneltilen taleplerde tanıklık ettiklerimiz açısından değil, bizzat psikanaliz üzerine bir söylem tutturular ve psikanalizin kendi içindeki kimi söylemlerden gelen dirençler açısından da. Zira, toplumsal birlikteliğin simgesel yasaya gönderimde bulunmadan düzenlenmeye çalışıldığı bir sistemde sansürden, keyfilikten ve baskılamadan öteye geçilemediği sonucu nasıl aşıkarsa, yaşam deneyimlerinin öznel hakikatin yeriyle ilişkilendirilmediği bir söylemin de tekil düzlemde benzer sonuçlar doğurması bir o kadar kaçınılmazdır. Bilginin öznellik, sözcüklerin dilsel yapıyla, bilinçdışının imkansızla birleşmediği psikanalitik kavrayışlar ise içinde bulunduğumuz toplumsal krizin ve aşınmanın birer replikasına dönüşme riskini taşır.

İçerinin dışarısı:

Bilindiği üzere Freud, bilinçdışından beliren fenomenlerin görünürde bir şey ifade etmemelerine rağmen öznel bir anlam barındırdığını keşfettiğinde, Newton, Kopernik gibi fizikçilerden tutkuyla bahsetmesine karşın, zamanının pozitivist atmosferiyle de radikal bir karşıtığa girer, zira bilim genellenebilir tek bir anlamı geçerli kabul etmektedir. Yine Freud’un semptomu bilinçdışı bir çatışmanın öznel bir ifadesi olarak tanımlaması ve ivedilikle sonlandırılması gereken bir marazdan öznenin kendi tekil sorusunu içeren ve duyulmayı bekleyen bir bilmece konumuna yükseltmesi, semptomu ve daha genel anlamda bilinçdışının üretimlerini ideal bir harmoninin, normatif bir uyumun dışına çıkarır. 1917 tarihli “Psikanalizin bir güçlüğü” metninde, Kopernik’in ve Darwin’in insanoğlunun sahip olduğu merkeziyetçi

²Serdar Tekin’in *Birikim* dergisinin “popülizm” sayısında diktatörlük kuramına bir katkı olarak ele aldığı Ernst Fraenkel’in 1941’de yayınlanan “İkili devlet” eseri üzerine olan yazısı, Nazi Almanyası’nın ilk dönemlerinde hukukun nasıl işlediğini, “tedbir devleti” ve “norm devleti” arasında iç içe geçen yarılmayı ve bu ikiliğin Türkiye’nin güncel koşullarında yeniden hatırlanmasının geçerli nedenlerini ve önemini ele alır. Aynı sorunsal psikanalizin kurumsallaşma pratikleri üzerinden düşünüp, çalışabileceğimiz, esinleyici ve aydınlatıcı bir yazı. Bkz. Serdar Tekin, “Diktatörlük kuramına bir katkı: Ernst Fraenkel ve İkili Devlet”, *Birikim* dergisi “Popülizm” sayısı, Ekim 2018, s.74-83.

yanılsamaları sarsmalarından sonra, evrensel narsisizmde oluşan bir üçüncü kırılmaya psikanalizin sebebiyet verdiğini yazar. İnsanın yeryüzünde ve diğer canlılarla olan ilişkisinde sahip olduğuna inandığı efendiliği yitirmesinden sonra elinde kalan yegâne hakimiyeti, ruhunun krallığını da psikanaliz elinden alır: *Benliğin kendi evinde efendi olmadığını* duyurarak³.

Freud'un bilinçdışı kuramıyla insanlık tarihinde açtığı bu yara, aynı zamanda insancillaşmanın temel bir koşulunu da tanımlar. Bu koşul, insanın kendisiyle ve benzerleriyle olan ilişkisinde kendi varlığını ancak indirgenemez bir mesafeden kavrayabilmesidir. Öznenin kendi hakikatiyle ilişkisini ancak bastırmanın yarattığı bir mesafeden kurabilmesi, öznenin kaçan, öngörülemez hatta uyumsuz ve anlaşılabilir da olan bilinçdışı bir bilgi ve kendi hakkında sahip olduğu kurgusal gerçekliği arasında oluşan radikal bir farklılığı var eder. 1919'da Freud'un *das Unheimliche* olarak adlandırdığı *tekinsiz*, alışıldık dünyamızdan olmayanın gerçeğini ve öznenin yarattığı kaygıyı, sarsıntıyı duyurur⁴. Şüphesiz Freud'un dehası, akışı bozan bu tekinsizi, özne her ne kadar bu gerçeği dışarıdan gelen bir şeye maruz kalmak olarak yaşıyorsa da öznenin dışında değil özneliğe içre bir yerde düşünmesidir.

Öznenin kendinde barındırdığı bu yabancıyı Lacan *ex-time* terimiyle daha da ileri taşır. Söz konusu olan sürpriz olarak beliren, istemenin ve zorunluluğun ötesinde ancak kendi zamanında açığa çıkan, şaşırtan yeni bir bilgidir. Öyle ki özne bu bilgiyi ancak onu karşılayabildiği ve adlandırabildiği takdirde öznel bir hakikat seviyesine de yükseltip içerideki dış olarak tanıyabilir. Lacan'ın bu terimi ele aldığı *Sinthome* Seminerindeki (1975-1976) Simgesel, İmgesel ve Gerçek borromeen düğümlerinden itibaren düşündüğümüzde Simgesel, dünyayla ve diğerleriyle olan tüm ilişkilerimizin dil aracılığıyla kurulduğu, insani yaşamı dilin ve gösterenlerin düzenlediği boyuttur. Bununla birlikte Lacan, gösterenlerin işleyişine dayanan Simgeselin, konuştuğunda sadece yalanlar söylediğini ve dahası çok fazla konuştuğunu söyler⁵. *Verneinung* bunun en güzel örneğidir, çünkü hakikati duyurabilmeyi başarabilmek için önce

³ S. Freud, Psikanalizin bir güclüğü (1917), *Psikanaliz yazıları*, 2007, sayı 15, Bağlam yayınları, çev. Yasemin Çelik Massas.

⁴ S. Freud, "L'inquiétante étrangeté" in *L'inquiétante étrangeté et autres essais*, Paris, Gallimard, 1985, fr. çev. B. Féron, s.209-263.

⁵ Alain Didier-Weill'in yazıya döktüğü 15 Şubat 1977 tarihli Seminer, *Qu'est-ce que le surmoi. Recherche clinique et théorique* içinde, érès, 2016, s.106-113. Lacan, *L'Insu que sait de l'une bévue s'aile à mourre* (1976-1977) Seminerin bu seansında Alain Didier-Weill'in bir önceki seansta psikanalizin aktarılmasıyla ilgili olarak *üstben ve gerçekteki bilgi* üzerine yaptığı sunumu yorumluyor.

birçok *değillemeden* geçmek durumunda kalırız⁶. Fakat yine de bu hakikati söylediğimiz anlamına gelmez. Gerçeği ve Simgeseli beden imgesi aracılığıyla birbirine bağlayan ve özneye varoluşundaki süreğenliği sağlayan İmgesel boyut ise “biliyorum” dediğimiz bilincin boyutudur. Bununla birlikte Lacan, “biliyorum” dediğimiz bilincin yerinin sağlamlığını bu bilginin sahte oluşundan aldığı ve her zaman yanıldığını belirtir. Bilinçli bir “biliyorum” bir bilgi olmasının yanı sıra Lacan’ın ifadeleriyle bir *iradedir* de: *değişmeme iradesi*. Öznelliği düzenleyen boyutlardan Gerçek ise Simgeselin ve dilin müdahalesi sonucunda öznenin ruhsallığından dışlanmış olandır ve Lacan’ın *bilincin-karşıtı* olan *karşıt-bilgiyi* yerleştirdiği boyut burasıdır. Söz konusu olan bilinçli bir öngöründen ve tahminden farklı olarak rastlantısal olduğu kadar mutlak da olan bir bilgidir.

Aslında Lacan’ın Gerçeğin boyutuna tanıdığı mutlak bilgi, Alain Didier-Weill’in tanımladığı üzere bilinçdışı zevkle olan ilişkisinde iki türlü kavramsallaştırmayı getirir. Birincisi alışık olduğumuz tanım üzere bastırılanın geri dönüşüyle aydınlandığımız, gösterenlerin çağrışım zincirinde birbirine eklemlenmesiyle *açıklığa kavuşturup* haz duyduğumuz bir anlatı ve anlamlandırma düzlemidir. Diğer bir tanım ise gösterenlerden oluşan lokomotiflerde ilerlerken beklenmedik olarak Gerçekte *açığa çıkan*, Freud’un deyiimiyle kendiliğinden “konuşandır”. O’nun konuştuğu yerde ise özne olarak *ben* meydana gelir⁷. Özneyi belirlemekle birlikte ona kökensel olarak eksik olanın bu sürpriz belirişi, öznenin bölünmüş özne olarak yeniden ortaya çıkışıdır da. Gösteren zincirinde yol aldıkça örgütlenen ve beden imgesi sayesinde öznelleştirilen bir bilginin kaynağını almakla birlikte bihaber olduğu bir bilgi-olmayışın, neyden bihaber olunduğunun dahi unutulduğu bir bilginin kucağımıza *düşmesiyle*⁸.

Alain Didier-Weill’in “*bir yanda unutilan bilinçdışı bir bilgi, diğer yanda da unutilan bilgi tarafından kökensel olarak unutilan bir bilgi*” ifadeleri, bu hem birbirine zıt hem de ancak

⁶Lacan burada Freud’un *Verneinung* metnine (1925) gönderimde bulunuyor. Türkçeye yadsıma olarak çevirebileceğimiz bu savunma mekanizması, olum(suz)lamadan inkara, öznenin taşıyıcısı olduğu bilinçdışı bir gösterenle ilişkisinde farklı düzeylerdeki ve etkilerdeki “hayır” deme biçimleriyle ilgilidir.

⁷ Freud’un “*Wo Es war soll Ich werden*” cümlesinin ayrıntılı ele alınışı için bkz. Özge Soysal “Bilmemek ve dile getirmek arasında. Psikanalizin Bilinçdışı Öznesi.”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Psikanaliz Dersleri*, no.56, Nisan 2011.

⁸ Freud’un Almanca “*Einfall*” olarak adlandırdığı, Fransızcaya yaklaşık olarak *libre association* (serbest çağrışım) olarak çevrilen bu kavram, “o düşünüyor” olarak çevrilebilir. Öznenin söyleminde karşılaştığı, beklenmedik bir şekilde düşen, dürtüsel bedenin duyularıyla bağlantılı olan imgeler, duygulanımlar anlamındadır. Klinik bir çalışmanın önemi ise ansızın düşen ve *fazlaca* anlam yüklü bu imgeleri ve duygulanımları sözcüklere, eksikliğin temsiline evirebilmektir.

birlikte var olabilen, biri kavranabilir, diğeri kavranamaz iki boyuttan (Simgesel ve Gerçek) itibaren bilinçdışını tanımlar.⁹ O halde bu türden bir yaklaşımda söz konusu olan sadece gösteren zincirinde eklemlenen-çözömlenen ve yeniden eklemlenen bilinçdışı unsurlar değil, tam da bu zincirin boşluğu/boşlukları olarak Gerçekte beliren ve *bir şeyleri değıştiren bilinçdışıdır*¹⁰. Lacan'ın Gerçekte tanımladığı, taşları yerinden oynatan bu mutlak bilgiyle öznenin bilmekten farklı olarak *ne yapmayı bildiği* sorusu doğar. Belki yazılmayanı yazmayı, belki şekle şemaile girmeyeni dans ettirmeyi, ya da bekleyebilip söylenmeyi konuşmuyayı, belki de görünmeyi resmetmeyi... Her bireyin kendi *ebiliteleriyle* ilgili olan bu öznel beceriler, dünyaya kök salmamızın bir biçimi de. Hesaplı, stratejik hatta kazançlı olmanın dışında "buradayım" diyen bir bilgiyi tersine çevirip "bende, yerindesin" diyerek karşılayarak.

Öznenin kendi hakikatının bu bilgisini kendisinde-kendi yerinde tanınması, benzerleriyle olan ilişkisinde Başkayı tanımmasının yolunu açar. Eğer ki özne O'nun olduğu yerde dile geliyorsa, benden farklı olarak senin kurulması, sen'e O'nun tanınmasıyla, bir diğeri deyişle sende bir başkalığın varsayılmasıyla gerçekleşebilir. Böylesi bir tanı(n)mada önemli olan, bir başkasında neyi bildiğimizden ya da bir başkasının bizde neyi bildiğinden, gördüğünden, çıkarsadığından, kısacası bilginin nesnesinden, doğruluğu/yanlılığı/geçerliliğinden ziyade, bildiğimiz şeyde her zaman bir bilinmeyenin içerildiğinin bilgisidir. Lacan'ın Alain Didier-Weill'in Edgar Allan Poe'nun "çalınmış mektup" hikayesinden uyarladığı bir sunumundan itibaren yorumladığı "(O'nun) *Bildiğini bildiğimi bildiğini biliyorum*" formülü¹¹, hakikatin öznel değerini ancak dilin içinde aldığı bu birden fazla incelikli kıvrım ve dolayım sayesinde kazanabildiği anlamına gelir. Fakat bu ne kendiliğindedir ne de her bir birey hatta her analiz için bir zorunluluk. Her şeyden önce bu, bilinçdışı öznesinin koşulu olan Ötekideki eksiliğin göstereninin, bir diğeri deyişle gösterenlerin etrafını ördüğü ve nesnelere birer birer

⁹ Alain Didier Weill, *Qu'est-ce que le surmoi. Recherche clinique et théorique*, érès, 2016, s.81.

¹⁰ Lacan, Seminer, *L'Insu que sait de l'une bévue s'aile à mourre* (1976-1977), 15 Şubat 1977 tarihli seans.

¹¹ Alain Didier-Weill, "Question sur le surmoi et le savoir dans le reel. Intervention au Séminaire du 8 Février 1977", *Qu'est-ce que le surmoi. Recherche clinique et théorique* içinde, érès, 2016, s.95-106. Türkçe dilbilgisinde bilmek fiili "bildiğini" şeklinde çekildiğinde aynı zamanda hem *sen* hem de *O* için kullanılabilir. *O'nun Sen* ile yer değıştirdiği bu konumlanış değışikliği, Lacan'ın yaptığı yorumda bu türden bir geçişe izin verebilecek bir dilbilgisine sahip bir dilin olup olmadığına dair sorduğu bir soruya da yanıt verir gibidir. Ama en temel olarak analizanın bilinçdışı öznel hakikatiyle ilişkisinde aldığı dilsel bir dolayımı -parantez içindeki parantezleri- ifade eder. Analizin analiz konumunu kazanabildiği ve analizanın kendisine analist olma iznini verebildiği bu dönemeç, yetkenin üstbeni temsil eden bir otoriteden değil, bilinçdışıyla olan ilişkimizde geline bu öznel aşamanın duyuluşundan alındığı işaret eder.

kaplamaya geldikleri Ötekideki boşluğun, imkansızın, öznenin kendi sözcelemesinde yerini almasıyla mümkün olabilir.

Lacan'ın tüm yapıtı boyunca gösteren kuramında geliştirdiği üzere insan-özne, kökensel bastırma sonucunda gerçeğe fırlatılmış gösteren (G1) ve gösteren zincirindeki diğer gösterenler (G2) arasındaki mesafede kurulur. Öznenin sözü kendi meşruiyetini ve otoritesini hakkında hiçbir fikrinin olmadığı, erişmesinin imkânsız olduğu bu yerden alır; çünkü insan varlığı özne oluşunu bizzat bu bastırmaya, unutuşa ve namevcudiyete borçludur. Bu yer sadece öznenin söyleminin kaynağını oluşturmakla ve yapısını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda bir toplumun bireyleri arasındaki toplumsal bağ da dilsel düzene özgü bu erişilemez tarafından düzenlenir. Bireylerin herhangi bir eylemin ya da sözcenin etkisi altında büyülenerek kalmamaları ve de birbirlerinin içinde yitip birbirlerini püskürtmeden bir-arada olabilmeleri için dilsel yapının gönderimde bulunduğu bu *başka* yerin toplumsal söylemlerde tanınması gerekir.

Gerek öznel gerekse toplumsal düzlemde geçerli ve önemli olan bu temel koşul, yukarıda değindiğimiz bilinçdışı kuramıyla da yakından ilintilidir. Sadece haz ilkesine göre işleyen ve ele alınan bir bilinçdışından ziyade, söylemin erişilemezi ve öngörülemezi olarak kavranan bir bilinçdışı, *haz ilkesinin ötesinde* etkide bulunur. Diğer türlü her hâlükârda anlaşılmayı bekleyen, bilgi sahibi olunan bir bilinçdışının öznenin söyleminde birbiriyle ilişkilenen benzerlikleri çerçevesinde kalır. Halbuki aşına olanın ötesine geçen ve Öteki zevke denk gelen bir bilinmezi, özne ancak söyleminin benzeştirilemez başka bir yeri olarak tanımak ve üstlenmek durumunda kalacaktır. Bilinçdışını, öznenin her türlü anlama ve bilme beklentisinin ötesinde *bilinçdışının ötesinde* kavrayış, uyumsallığın konforunun ötesinde sorgulamaktan ve eleştirmekten çekinip kaçınmamayı, bilakis canlı tutmayı getirir. Dolayısıyla da hoş gitmenin ötesinde şaşkırmaya ve yinelemelerde dahi yeni bir unsuru keşfetmeye atılım veren bir dinamikteyizdir.

Serge Lesourd, yaptığı bir konuşmada değindiğimiz bu ayrımların ışığında bilinçdışını ve psikanalitik pratiği ele almanın birbirinden farklılaşan iki anlayışından bahseder¹². Birincini "*bilinçdışını bilen (haberimizin olmadığı) bilgi*", ikincisi ise "*bilinçdışının bildiği bilgi*" olarak tanımlar. Psikanalizi düşünmenin ve uygulamanın bu birbirinden farklı iki konumlanışından ilki,

¹² Yayınlanmamış seminer notları, Nice Sophia Antipolis Üniversitesi, 2017.

cinsel ilişkinin olmayışına ve mutlak doyumun imkansızlığına dayanır. Her ne kadar psikanalitik süreç, bilinçdışı gösteren zincirinin bir anlatının içinden aktive olması üzerinden ilerlese de öznel hakikatin habersizce belirlediği anları anlamlandırma zorunluluğunda olmamak simgeselleştirmenin kapsayamadığı başka bir yeri, cinselleşmenin *kadını* tarafında bulunan başka bir zevk türünü işaret etmenin özel bir yoludur. İkincisini ise Lesourd günümüzün tüketim söyleminin psikanalizi algılama biçimi ve bireylerin talepleri üzerindeki etkisi üzerinden okur¹³.

Her ne kadar sanat, edebiyat gibi üretim alanlarının düşünsel temellerini, kaynaklarını ve süreçlerini serbest piyasa ekonomisinin mantığının dışında özerk olarak konumlandırırsak da neoliberal politikaların yarattığı rekabet, sunum ve pazarlama kriterleri bu alanların varlığının idamesini tamamen olmasa da belli ölçülerde ve mecralarda kendi al-sat-göster-tüket kurallarına tabi tutmaktadır. Öyle ki artık eser sahibinin eserinde neyin yaratıcı olduğunu bilmek ve diğerlerine açıklamak, buna göre de alıcılarını tayin etmek durumunda olduğu birtakım Pazar talepleri bulunmaktadır¹⁴. Psikanaliz de insan ruhsallığının karmaşalarını düşünmenin özel bir alanı olarak bu güncel toplumsal etkilerden muaf değildir. Gerek psikanalistler gerekse psikanalistlere analiz talebiyle başvuran ya da kurumların önerdiği eğitimlere katılmak isteyen bireyler, bu alanı algılama biçimlerinde sözünü ettiğimiz başkılığa gönderimde bulunmanın çeşitli şekillerde zora girdiğini tespit edebilirler. Günümüzde psikanalitik talebin daha ziyade, birçok alternatiften biri olarak, bireylerin kendini gerçekleştirme, yaşam kalitelerini yükseltme isteklerine ve tanınma beklentilerine uygun karşılığı verecek, dahası tüm bunların süreğenliğini güvence altına alabilecek bir cevaba yönelik oluşması, psikanalizin kestirmeden alamayacağı gerçek, kayıp, farklılık gibi etik ve düşünsel temellerini, amaca yönelik performatif bir anlayışın kısırlığında, cazip ve ayartıcı olanın yörüngesinde bırakır.

Sadece fallik mantığın zevkinin tanınma istenci üzerinden işleyen bu sistem, sahip olacağımıza inandığımız şeye bir gün gerçekten sahip olduğumuzun tanınmasını ve beyan edilmesini talep ettiğimiz bir güvence arayışının, yerine getirilmesi gereken prosedürler kapsamında karşılanmasından ibaret kalır. Neden olmasın? En nihayetinde sonuç odaklı

¹³ Bu okumanın derinlemesine geliştirilmiş bir çalışması için bkz. S. Lesourd, *Özne nasıl susturulur? Söylemlerden liberal laf ebeliklerine*, Doğu Batı yay., 2018, çev. Özge Soysal, Ümit Edeş.

¹⁴ Sanat fuarları ve bienaller bu talebin kabul gören popülist bir anlayış içinden oluşturulmasına birer örnektir.

olduğu için pragmatist, güvence istediği için de konformist olarak adlandırabileceğimiz bir tercih. Fakat gelecekte hatta mümkünse şimdide sahip olma ya da en kestirmeden “psikanalist olma” arzusu üzerinden stratejik birtakım hamlelerle ilerleyen bu türden süreçler ve kurumsallaşmalar, psikanalizin aktarılmasında güncel birçok sorunsalı tartışmamızı zorunlu kılar. Bunlardan ilki ve kanımca en temel olanı, her konu başlığından bir demet sunulan kuramsal bir bilginin sadece didaktik bir öğretinin sınırları içindeki sözce düzleminde kalması ve öznel bir sözcelemeyle birleşmemesidir. Bu da yazımızın başında değindiğimiz toplumsal bir marazın hem iç içe geçen hem de bağlantısız kalan boyutlarının, öznellikte yansımaları bulan bir yarılmada bekasını sürdürmesine benzer¹⁵.

Kuramsal bilgiyi, öznel hakikatin gerçekte şaşırttığı bir başkalığın içinden düşünce uğraşına tabi tutamayan bireyler, kuramla öznel bir yerden karşılaşma ve bu karşılaşmayı adım adım işleyip biçimlendirme sorumluluğunu da uysal bir sadık olma adına her daim bildiği varsayılan başkalarına devreder. Lacan’ın *psikanalist olma arzusu* ve *psikanalistin arzusu* arasında yaptığı asli ayrım, bu sonuncusunun psikanalist olarak tanınma arzusundan farklı olarak kuramla karşı karşıya kalma sorumluluğunu öznel bir yerden üstlenme ve aktarabilme cesaretini göstermekle ilgili olmasıdır. O halde söz konusu olan bildiğini varsaydığımız bir bilinçdışının bilgisine vakıf olmaktan farklı olarak, bilinçdışını bilen bir bilginin bizi bulmasına gönüllü olduğumuz ve bu sürpriz anları, rahatımızı bozan bu yeniyi beklediğimiz bir arzudur.

“*Bildiğini bildiğimiz şeyin bildiğini bildiğimizi*” teslim edebilmek, bilinçdışıyla olan ilişkimizde geçilmesi gereken prosedürlerin, yerine getirilmesi gereken ödevlerin, uyulması gereken kuralların ve idealleştirilen entelektüel bir bilginin hazzının ötesinde, Başkanın etkisini tanıdığımızı kendi söylemimizde duyabilmektir. Lacan’ın ifadeleriyle psikanalistin etik zeminini oluşturan ve *analizin konumunu aldığı tek koşul* budur¹⁶: eminliğini imkansız sinthomatik¹⁷ bir keşfe evirdiğimiz bir “buradayım”dan alan, meşruiyetini ise kaybın ve eksikliğin öznellikte tanındığı yapısal bir boşluktan kazanan. Aslında ancak böylelikle sembolik bir yasanın görev,

¹⁵ Aslında Lacan, *Les formations de l’inconscient* Semineri boyunca (1957-58) geliştirdiği arzu şemasında (graphe du désir) bu birbirinden ayrı iki hattın, sözcenin ve sözcelemenin, ancak iki yerde kesişerek birlikte işler hale geldiklerini açıklar: Gösterenlerin hazinesi olan Öteki’nin yerinde ve mesajın/anlamın yerinde. Ki mesajın bu yeri, metaforik üretimler olarak yeni anlamların, bilinçdışı öznel hakikatin belirlediği yerdir de.

¹⁶ 15 Şubat 1977 tarihli Seminer.

¹⁷ Semptomdan farklı olarak *Sinthome*’un buradaki kullanımı, öznenin kendisini yerleştirdiği ve düşündüğü bir mantığı gerçeğin üzerindeki etkisinden itibaren, temsil dışı olanı hesaba katmak durumunda olduğu yapısal bir başka mantığa dönüştürmesi, bir diğer deyişle öznenin ona kendisini dayatan ve maraz olarak yaşantıladığı bir semptomu, semptomatik bir yaratıcılığa dönüştürebilmesi anlamındadır.

kural ve uyum zihniyetinden farklı olarak aşkınlığından kurtarılıp öznelleştirilmesi de mümkün olabilir: insanın kendi özgürlüğünü düşünebilme ve eyleyebilme becerisinin içinden yasayı canlı tutarak. Keyfiyetten farklı olarak özgürlüğün ve yasanın bu türden bir kavranışı, başkalarının varlığının gerçeğini tanımak durumunda olduğumuz evrensel insani bir yasanın sağladığı dilsel, etik, estetik dolayimler sayesinde kişinin *kendi kendisini* sınırlayıp tutabildiği, bu yetkeyi bizzat bilinçdışı simgesel bir nitelikten aldığı, dolayısıyla da bir başkasına delege etme, sına ya da denetlenme ihtiyacı hissetmediği bir özgürlüğü getirir.

Sözün güncel yazgıları:

Bir kilisede fotoğraf çekme yasağına uymamakta ısrar eden ve sonucunda birkaç kere uyarı alan aile babası yetişkin bir erkeğin bunun karşılığında *“öyle de işte insan kendini tutamıyor”* cevabını vermesi, sözü geçen kendilikte bir başka yere (kendilikte öznenin varsayıldığı bir yere) gönderimin olmamasına dair gündelik bir örnek. Söylemin erişilemezinin dolayımının alınamadığı bu tür ifadeler, dürtülerin *“şimdi, burada, hemen”* doyum isteyen amacının ertelenip, bastırılmadığını gösterdiği gibi, kutsal ve dünyevi arasında bir ayrımın ve bağlantının yapılamadığına da işaret eder. Başka birçok alanda kolaylıkla karşılaşılabileceğimiz böylesi bir tabloda aşikâr olan ise, imgelerin ve temsillerin birbirlerinden farklılaşmadan aynı düzeyde ve tek bir düzlemde kaldıklarıdır.

Simgesel yasaya gönderimde bulunan bir sözün tamamlanmanın ve doyuma ulaşmanın önündeki bir engel olarak yaşantılanması, söyleminde kaybı işaret eden bir öznenin de ivedilikle acımasız, sert, sıkıcı ya da muhafazakâr gibi terimlerle etiketlenip izole edilme, dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmasına yol açar. Hemen her ilişki biçiminde çeşitli yansımalarını görebileceğimiz gibi sözün, kendini gerçekleştirmenin önünde bir engel, hatta baskıcı bir dayatma olarak algılanması, çoğunlukla *“ne var ki şimdi bunda”* türünden geçiştirici bir karşılık üretir. Kaybın gerçeğinin ve farklı olanın belirişinin bir an önce alışıldık sisteme entegre edilmek üzere sıradanlaştırılması, sansürün yarattığı kapalı bir sistemden kaynaklanır. Üstelik sadece birbiriyle benzeşenlerin birbiriyle ortaklaştığı bu türden bir düzenleniş, makro ve mikro düzeylerde *“bizdensin/ bizden değilsin”* gibi başkalığın simgesel yerinin imha edildiği bir ayrımı ya da en iyi ihtimalle bir eksikliğin, tanımlanamayan bir kaçığın olduğunun fark edildiği ama simgeselleştirilemediği, dolayısıyla da önceliğin her zaman *“bizde”* olduğu *“bizdensin ama değilsin”, “bizden değilsin ama bizdensin”* biçiminde bir tabiiyeti getirir.

Öyle ki sıklıkla duymaya alışkın olduğumuz “*bu benim, o da o*”, “*ben böyleyim, o da öyle*” söylemi, günümüzde özne ve benzerleri-ötekiler arasında bir ayırım oluşturmanın kestirmeden alınan indirgemeci bir yolu haline gelmiş gibidir. Öznelerin olmadığı, insan varlığının kendinden menkul bir atom parçası gibi algılandığı bu yapay zekâ ideali, insanileşmenin temel bileşenleri olan bağ kurma ve düşünme edimini de geçersiz kılarak rafa kaldırır. “*Bilmem, düşünmekten uzun bir süre önce vazgeçtim*” kelimelerinin oldukça sıradan bir şekilde telaffuz edilmesinin hatta çoğu kez bireylerin kendi tasarrufunda olan bir opsiyonmuş gibi karşılanıp şaşırtmamasının vahameti, sadece yaşamın tekil ve özel anlamının keyfi bir seçim serbestliği içinde erimesine yol açmakla kalmayıp, insanın kendisini ve benzerlerini, diğer varlıkları tanımamasının asli bir yolu olan düşünmekten vazgeçildiği için de insanlık-dışı bir dizi sonuca sebebiyet verir.

Bir genç kızın “*istiyorum benim için yapmak demek. Yapmıyorsa demek ki istemiyordumdur*” cümlesi, dile getirilenin ardındaki sözceleme boyutunun yok sayıldığı, dahası bilinçli bilgisine vakıf olmadığımız bu öznel boyutu düşünmenin dahi reddedildiğinin bir başka örneğini sunar. Üstelik niyet ve eylem, kurgu ve temsil, eylem ve nesnesi arasındaki mesafe kaybolduğunda, özne ve öteki arasındaki indirgenemez aralığı, diğer bir deyişle tamamlanmanın imkansızlığını ılımanlaştırıp insanileştirebilmek de zora girer. Aynının narsistik düzleminde tıkanmanın getirdiği öfke patlamaları ise bu çıkmazda çoğunlukla tek çıkış olarak yaşantılanır.

Yine yetişkin bir başka kadının “*anksiyetemin nedenine ulaşip kurtulmak için neleri düşünmem gerekiyorsa düşüneneceğim*” şeklindeki ifadeleri, hakikati gerçeklikle, insani bir eylem olan düşünme uğraşının sıkıntısını rasyonel bir neden-sonuç ilişkisinin sağladığı iç rahatlığıyla karıştırmanın bir diğer örneğidir. “*Bu budur*” türünden tartışmaya ve karşıtlıklara kapalı bir belirlenmişliği talep etmek, tekrarın ve yeninin, dolayısıyla da öznelliğin olmadığı bir yaşam idealine sıkı sıkıya tutunmaktır da aynı zamanda. Söylemek denilen edimin, herhangi bir eylemden farklı olarak her zaman kısmi kalmasının yarattığı hayal kırıklığı ve bunun aşılması gereken bir yetersizlik olarak algılanması, bir gün doğru yöntemler bulunup uygulandığında varoluşun tüketilemez bir imkansızına da katlanmak zorunda kalmayacağımız anlamına gelir. Arzunun öznenin kendi sonunu hedeflemesi bu olsa gerek.

Aslında bu örneklerin her bir ifadesindeki temel mesele, sözcüklerin berisinde bulunan, temsil ettikleri bir namevcudiyet ve ancak kısmi olarak deneyimlenen bir mevcudiyet arasında

oluşan kaybı inkâr etme sorunsalıdır. Kökensel olarak bastırılan bir imkânsız ve gösterenlerin simgesel düzlemdeki işleyişi arasındaki ayrımın oluşamaması ise yaşamsal, insani bağların içinde eyleme geçirilen bir kopuşa ve yıkıma mahal verir. En tekil öznel düzlemde evrensel düzleme böylesi bir ıstırapı ve yol açtığı yıkımları “*eksiksiz olmaya gerek duymadığımız*”¹⁸ bir söyleme evirebilmek, Lacan’ın ifadeleriyle “*gerçekte donuk olan bir şeyi*”¹⁹ ancak Kültürün dolayımının ve dil oyunlarının sağladığı bir biçimlendirme, anlamlandırıp katmanlaştırma, karmaşıklıklaştırma, kıvrım ve incelik kazandırma uğraşına gönüllü olmakla gerçekleştirilebilir.

¹⁸ Bir danışanın kendi sözcüklerinden itibaren.

¹⁹ Lacan, Seminer, *Les formations de l’inconscient*, 1957-1958, 13 Kasım 1957 seansı.

